

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІЛОТНИХ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Метою цього дослідження є вивчення проблеми системного невиконання судових рішень як на національному, так і міжнародному рівні в Україні та Росії. Спочатку у статті проаналізовано передумови та обставини прийняття Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) пілотного рішення Іванов проти України; вивчено фактори, які впливають на системне невиконання судових рішень в Україні; пояснено причини відсутності належних ефективних спроб відповідного реформування національного законодавства з боку українського уряду. Також досліджено пілотне рішення ЄСПЛ у справі «Бурдов проти Росії» (№ 2), реакцію Росії на це рішення та законодавчі зміни, які стали його наслідком. Нарешті, у статті розглянуто значення і наслідки цих двох справ для Ради Європи.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, верховенство права, причини системного невиконання судових рішень, пілотні рішення, «Іванов проти України», «Бурдов проти Росії» (№ 2), Закон України № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

Протягом кількох минулих років Україна привертала увагу міжнародної спільноти головним чином через згорання засадничих принципів демократії, поширення корупції серед можновладних структур та гучні судові процеси над колишніми урядовцями і лідерами опозиції. Проте одна із найбільших перешкод на шляху становлення верховенства права в Україні далеко не нова: йдеться про невиконання судових рішень, що є вельми поширеною рисою національної правової системи. Ніна Карпачова, колишній Уповноважений з прав людини, в своїй останній річній доповіді оголосила, що близько 66 % всіх судових рішень українських судів та 98 % рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо України залишаються невиконаними [1].

Немає сумнівів, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає «адекватне та своєчасне виконання легітимних судових рішень» [2, с. 576]. Неповага до судових рішень є передусім нехтуванням правами людини як ціннісною категорією, а саме – правом на справедливий судовий розгляд, який віднесено Європейським судом до фундаментальної складової принципу верховенства права [3], так само, як і права, на захист якого винесене це судове рішення.

Рада Європи, уряд України, українські та закордонні фахівці неодноразово звертали увагу на цей системний недолік. У своїх перших рішеннях проти України, що були прийняті в 2004 році, ЄСПЛ визнав Україну винуватою в

порушенні ст. 6 Європейської конвенції щодо права людини на справедливий судовий розгляд саме в частині ефективності виконання остаточного судового рішення¹. З того часу та до початку 2012 року Страсбурзький суд виніс 432 рішення проти України з цієї категорії справ². У 2009 році ЄСПЛ прийняв пілотне рішення проти України, застосувавши порівняно новий механізм, який мав змусити українську владу вирішити проблему невиконання судових рішень у чітко встановлений термін, достатній, на думку суду, для розробки відповідних заходів на національному рівні. Цей термін спливав у липні 2011 року, минув ще рік. Але на момент написання цієї статті український уряд усе ще не спромігся провести необхідні реформи, що робить Україну першою державою, яка належним чином не зреагувала на рішення ЄСПЛ у пілотній справі.

Свого часу Рада Європи визначила, що невиконання судових рішень є системною проблемою не тільки в Україні, а й у Росії, Молдові та Румунії [4]. Так, за дев'ять місяців до пілотного рішення щодо України про невиконання судових

¹ Див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Войтенко проти України», «Жовнер проти України» від 29 червня 2004 року.

² European Court of Human Rights, Violation by Article and by State, 1959-2011, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/2B783BFF-39C9-455C-B7C7-F821056BF32A/0/TABLEAU_VIOLATIONS_EN_2011.pdf. На додаток до 432 рішень про порушення права на справедливий судовий розгляд, ЄСПЛ також виніс 259 рішень, в яких визнав Україну винуватою у порушенні розумних термінів судового розгляду справи (ст. 6 Європейської конвенції).

рішень, ЄСПЛ прийняв пілотне рішення з цього ж питання проти Росії. На відміну від України, Росія, країна зі своєю тернистою історією відносин з ЄСПЛ, спромоглася внести до федерального законодавства зміни, спрямовані на подолання цієї проблеми.

Проблема систематичного невиконання судових рішень в Україні та відсутність належної реакції з боку українського уряду на пілотне рішення ЄСПЛ є важливою темою для вивчення питань становлення та імплементації верховенства права на пострадянському просторі та ефективності всієї системи і механізмів захисту прав людини в Європі.

Мета цього дослідження – вивчення проблеми системного невиконання судових рішень як на національному, так і міжнародному рівнях. Спочатку у статті аналізуються передумови та обставини прийняття Європейським судом з прав людини пілотного рішення проти України; вивчаються фактори, які впливають на системне невиконання судових рішень в Україні; пояснюються причини відсутності належних ефективних спроб відповідного реформування національного законодавства з боку українського уряду. У роботі також досліджується пілотне рішення ЄСПЛ у справі «Бурдов проти Росії» (№ 2), реакцію Росії на це рішення та законодавчі зміни, які стали його наслідком. Нарешті, у статті розглядаються значення і наслідки цих двох справ для Ради Європи.

Проблема невиконання судових рішень в Україні: історичний екскурс

Першою серйозною спробою міжнародної спільноти зрозуміти причини масового невиконання рішень національних судових органів в Україні став меморандум, підготовлений у червні 2007 року Департаментом з питань виконання рішень ЄСПЛ при Комітеті міністрів Ради Європи. У меморандумі було визначено п'ять основних факторів невиконання судових рішень: брак необхідного фінансування в державному бюджеті для потреб забезпечення судових рішень проти держави або державних компаній; складність правових норм про вилучення коштів з рахунків державних компаній; відсутність правил, що забезпечують компенсацію за затримку виконання судових рішень; нерозробленість норм про відповідальність посадових осіб, до обов'язків яких належить виконання рішень судів; неефективна діяльність українських державних виконавців [5]. Меморандум також віддає належне Національному плану дій із забезпечення виконання рішень судів, затвердженому Указом Президента України 27 червня 2006 р., в якому було запропоновано низку за-

ходів для «підвищення ефективності діяльності державної виконавчої служби з виконання рішень судів та вдосконалення процедури примусового їх виконання» [6].

Ряд документів, підготовлених Комітетом міністрів Ради Європи, засвідчили, що хоча українська влада добре обізнана з проблемою невиконання судових рішень і готова надавати матеріальне відшкодування окремим позивачам, вона не робить ефективних зусиль, спрямованих на системні реформи у цій галузі. У Проміжній Резолюції, прийнятій у березні 2008 року, Комітет міністрів позитивно оцінив три законопроекти, розроблені українським урядом, що були спрямовані на відміну заборони примусового продажу державних активів та підвищення ефективності виконавчого провадження. Водночас ця резолюція звернула увагу, що лише «незначний прогрес був досягнутий на сьогодні у вирішенні структурних проблем невиконання рішень національних судів» [7]. У грудні 2009 року Комітет міністрів прийняв ще одну Проміжну Резолюцію, в якій зазначив, що жоден із цих законопроектів не був прийнятий, і шкодував, що «українська влада протягом довгого часу не змогла приділити пріоритетну увагу пошуку ефективних рішень» [8]. Хоча і Комітет міністрів, і уряд України визнали, що проблема невиконання судових рішень набула критичного характеру і потребує реформ у різних секторах, до кінця 2009 року Україна так і не досягла будь-якого відчутного прогресу у вирішенні цього питання. Така тривала бездіяльність з боку українських владних інституцій створила підґрунтя для пілотного рішення проти України.

За останній час у Страсбурзькому суді накопичилась велика кількість нерозглянутих схожих справ про порушення ст. 6 Конвенції з боку кількох країн, у першу чергу Росії, України, Туреччини, Італії та Румунії. Це викликало велике занепокоєння і, як наслідок, ґрунтовне обговорення проблематики в Раді Європи та ЄСПЛ [9].

Пілотне рішення є порівняно новим механізмом діяльності Суду, що вперше був використаний у 2004 році у справі Броньовські проти Польщі. Процедура пілотного рішення є засобом сприяння системним змінам на національному рівні для усунення причин схожих повторних порушень Конвенції, що вирішує при цьому два істотні завдання: з одного боку, забезпечити надання ефективних засобів захисту конвенційних прав саме на національному рівні, що цілковито відповідає принципів субсидіарності [10], а з іншого – безумовно, суттєво розвантажити сам Суд від вирішення численних однотипних справ, які з часом стали для Суду справжньою пандемією.

Отже, центральна ідея пілотного механізму полягає в тому, «що там, де є велика кількість

заявок, що стосуються тієї самої проблеми, заявники отримуватимуть відновлення свого права швидше, якщо ефективний засіб правового захисту встановлюється на національному рівні, ніж якби їхні справи розглядалися на індивідуальній основі в Страсбурзі» [11]. У пілотному рішенні Європейський суд чітко ідентифікує «недоліки національного законодавства, що лежать в основі порушення», і надає пропозиції національному уряду щодо шляхів вирішення проблеми з метою створення ефективних національних засобів правового захисту або принаймні для належного вирішення всіх ще не розглянутих схожих справ певної категорії [12]. Ще однією унікальною особливістю процедури пілотного рішення є те, що на певний період часу суд має право «заморозити» всі схожі справи цієї категорії, які перебувають на розгляді ЄСПЛ, а це надає уряду можливість і стимул для їхнього належного вирішення на національному рівні.

Пілотна справа проти України

Перше пілотне рішення ЄСПЛ щодо України було винесене 15 жовтня 2009 року щодо справи «Юрій Миколайович Іванов проти України». До цього українські суди двічі приймали рішення на користь Ю. М. Іванова: в 2001 році проти військової частини про виплату заявникові вихідної допомоги та компенсації за неотримане майно та в 2003 році проти державної виконавчої служби про невиконання попереднього рішення суду. На час розгляду справи в ЄСПЛ обидва рішення залишались невиконаними.

Десять років, які Ю. М. Іванов витратив на те, щоб досягти відновлення свого права, яке полягало у виплаті встановленої українським законодавством компенсації, є свого роду символом тих перешкод, з якими стикаються українські громадяни при взаємодії з національною правовою системою.

За невиконання рішень українських судів 2001 та 2003 років Європейський суд визнав порушення прав Іванова з боку держави-відповідача відповідно до пункту 1 статті 6 і статті 13 Конвенції та статті 1 Першого протоколу. Суд зазначив, що в попередніх аналогічних випадках щодо України він неодноразово фіксував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, який гарантує право на справедливий судовий розгляд, у тому числі виконання рішень суду, і статті 1 Першого протоколу, яка захищає право власності. Суд також вказував, що ці порушення були «спричинені поєднанням певних чинників, як-от брак бюджетних коштів, бездіяльність з боку державних виконавців та недоліки в національному законодавстві», однак «ці чинники не були поза межами контролю органів влади», а отже, дер-

жава несе повну відповідальність за ситуацію, що склалася [13].

Щодо статті 13, яка захищає право на ефективний засіб правового захисту, Європейський суд послався як на попередні справи стосовно України, так і на своє пілотне судове рішення, прийняте щодо Росії дев'ять місяців раніше в справі «Бурдов проти Росії» (№ 2). Посилаючись на справу Бурдова, Суд нагадав, що «тягар виконання [судового] рішення покладається головним чином на органи влади» держави-відповідача [14]. Суд також послався на своє рішення у справі «Войтенко проти України», що була однією з перших справ щодо України в ЄСПЛ, зазначивши, що коли боржник є державною установою, виконання судових рішень «можливе... лише у випадку, якщо держава передбачить і визначить на такі цілі відповідні кошти в Державному бюджеті України шляхом здійснення необхідних законодавчих заходів» [15].

Розгляд справи Іванова продемонстрував, що проблема невиконання судових рішень стосується певних аспектів правової, судової та політичної системи України. Враховуючи «повторюваний і хронічний характер проблем, які лежать в основі порушень, велику кількість потерпілих від таких порушень в Україні та нагальну необхідність надання їм невідкладного й належного відшкодування на національному рівні», суд прийняв рішення застосувати процедуру «пілотного» рішення у цій справі [16].

На відміну від раніше прийнятих рішень за цими категоріями справ, пілотне рішення містило конкретні умови і терміни подолання наявної проблеми. Для запровадження ефективних засобів «юридичного захисту або комплексу таких засобів юридичного захисту, спроможних забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за невиконання або затримку у виконанні рішень національних судів відповідно до принципів, встановлених практикою Суду», ЄСПЛ надав Україні один рік з моменту, коли це рішення набуває статусу остаточного [17]. Страсбурзький суд вирішив також відкласти на один рік провадження у всіх справах щодо України про невиконання рішень національних судів та розгляд скарг про відсутність ефективних засобів юридичного захисту щодо такого невиконання.

Відповідь України на пілотне рішення

Відповідь України на пілотне рішення була незадовільною. Так, на своєму засіданні у листопаді 2010 року Комітет міністрів розглянув питання про виконання Україною пілотного рішення у справі Іванова та інших 386 рішень проти України про невиконання рішень національних судів та відсутність ефективних засобів юридич-

ного захисту. У Проміжній Резолюції від 30 листопада 2010 р. Комітет міністрів повідомив, що українська влада поінформувала їх про підготовку проекту закону, направленою «на виконання судових рішень, за які держава несе відповідальність», але не надала будь-яких подробиць щодо його змісту або термінів його прийняття. У резолюції також було зазначено, що Україна досягла лише незначного прогресу у врегулюванні окремих справ, розглянутих ЄСПЛ до винесення пілотного рішення [18]. Христос Пургурідес, голова Комітету з правових питань та прав людини Парламентської асамблеї Ради Європи, у своїй доповіді про хід здійснення рішень ЄСПЛ наприкінці 2010 року так оцінив відповідь України на рішення Суду у справі Іванова: «це питання, на мій розпач, здається, не є пріоритетом для влади, незважаючи на чіткі формулювання пілотного рішення суду» [19].

У грудні 2010 року, за місяць до закінчення терміну, встановленого ЄСПЛ для здійснення структурної реформи, український уряд попросив додатковий рік для її проведення. Європейський суд продовжив Україні термін виконання пілотного рішення на 6 місяців до 15 липня 2011 року, зазначивши при цьому, що протягом року після рішення суду по справі Іванова проблема невиконання судових рішень в Україні не усунена, і що закон, спрямований на подолання проблеми невиконання судових рішень на національному рівні не було прийнято. Хоча деякі окремі випадки були врегульовані, близько 1100 випадків залишаються невирішеними, і ЄСПЛ збирається направити українському уряду додаткові 450 справ цієї категорії, які суд отримав після оголошення пілотного рішення [20].

У червні 2011 року на той час Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Валерія Лутковська повідомила, що законопроект «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який спрямовано на вирішення виявлених Судом у пілотному рішенні проблем та забезпечення національних засобів правового захисту, був внесений на розгляд українського парламенту і очікує першого читання [21]. Водночас законопроект з такою назвою було внесено на розгляд Ради тільки у вересні 2011 року¹.

Уперше проект закону з дещо іншою назвою «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду» (реєстраційний номер 7562) було внесено Кабінетом Міністрів на розгляд Верховної Ради 14 січня 2011 року, тобто за один день до закін-

чення річного терміну, встановленого Європейським судом у пілотному рішенні [22]. Однак 6 вересня 2011 року цей законопроект не був включений до порядку денного і згідно з Регламентом Верховної Ради був «відхилений та знятий з розгляду» [23].

Де jure новий законопроект «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» з новим реєстраційним номером 9127 було внесено урядом на розгляд парламенту 8 вересня 2011 року і наступного дня прийнято за основу [24].

У липні 2011 року український уряд повторно звернувся до ЄСПЛ про продовження на 6 місяців терміну виконання пілотного рішення у справі Іванова. На цей раз Суд відмовив у проханні, зазначивши, що за півтора роки після вступу в законну силу пілотного рішення будь-яких зрушень у справі подолання проблеми невиконання судових рішень в Україні не відбулося [25].

У своєму листуванні з ЄСПЛ український уряд неодноразово посилався на проект закону «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» як можливе вирішення цієї проблеми. Наприклад, у листі, направленому в департамент виконання рішень ЄСПЛ 9 вересня 2011 року, Валерія Лутковська зазначила, що законопроект передбачає «новий порядок виконання» судових рішень і врегулює всі структурні проблеми, вказані у пілотному рішенні. В листі Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ також інформувала, що законопроект «вирішує питання про заборгованість, яка повинна бути виплачена згідно з судовими рішеннями», а також вносить зміни до багатьох законів, що регулюють соціальні виплати з державного бюджету [26]. Комітет міністрів та представники Ради Європи закликали Україну прийняти запропонований законопроект без зволікань. Проте законопроект, який дозволяв Кабінету Міністрів України змінювати розмір соціальних допомог, що виплачуються протягом певного року, залежно від розмірів річного бюджету, зіткнувся із сильним опором з боку організацій громадянського суспільства і соціальних груп.

У грудні 2011 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рішення, в якому з прикриттю констатовано факт, що Україна все ще не виконала пілотного рішення, попри неодноразові вимоги Комітету міністрів, а також висловлювалось застереження, що така ситуація «створює серйозну загрозу для ефективності Конвенції та Європейського суду» [27]. Наприкінці лютого 2012 року Європейський суд розглянув хід виконання пілотного рішення в справі Іванова. Зазначивши, що Україна «не вжила необхідних заходів загального характеру для подолання проблеми невиконання [судових рішень] на національному рівні», Суд постановив відновити

¹ У своєму листі до керівника Департаменту з виконання рішень ЄСПЛ Женев'єви Майер Валерія Лутковська посилалась саме на законопроект під назвою «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» («On guarantees of the State concerning the execution of the court decisions»).

розгляд справ цієї категорії проти України, кількість яких досягла на той час приблизно 2500 [28]. При цьому суд визнав, що українська влада не тільки не спромоглася провести реформи, які б могли запобігти майбутнім порушенням, а й не врегулювала близько 700 справ, направлених уряду судом [28]. У березні 2012 р. побачило світ ще одне рішення Комітету міністрів, в якому цей орган укотре звертав увагу на неприпустимість невиконання судових рішень і закликав Україну терміново розробити необхідні заходи для подолання такого стану речей, внести необхідні зміни до законопроекту «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» та надати інформацію про терміни його прийняття [29].

Нарешті, законопроект № 9127 був прийнятий в цілому 5 червня 2012 р. і 22 червня 2012 р. підписаний Президентом України. Закон України № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який має набрати чинності з 1 січня 2013 р., зобов'язує уряд «підготувати та подати до Верховної Ради України до 1 січня 2014 р. пропозиції про внесення змін до законів України, що впливають із цього Закону» [30]. Аналіз Закону № 4901-VI, який буде наведено далі, свідчить, що найближчим часом суттєві зміни в динаміці виконання судових рішень в Україні малоймовірні.

Причини систематичного невиконання судових рішень в Україні

Причини систематичного невиконання рішень як українських судів, так і Європейського суду лежать у двох площинах: по-перше, це специфічні соціальні, економічні, фінансові та адміністративні особливості, притаманні сучасній Україні, і по-друге, це брак політичної волі з боку компетентних державних органів. Міжнародні та українські фахівці визнають, що причини невиконання рішень судів вимагають комплексних і далекосяжних реформ. Водночас відсутність таких реформ разом із великою кількістю справ про невиконання судових рішень, які перебувають на розгляді в ЄСПЛ і залишаються без уваги з боку українського уряду, і неналежною відповіддю України на пілотне рішення є переконливим свідченням того, що немає політичної волі змінити ситуацію.

У літературі виділяють кілька факторів, які впливають на те, як держави реагують на пілотні рішення Страсбурзького Суду. Одними з найважливіших компонентів виконання пілотного рішення ЄСПЛ вважається бажання та здатність держави до реформ. Так, Філіп Ліч, Хелен Хардман, Світлана Стівенсон і Бред К. Бліц у своїй праці, присвяченій пілотним рішенням Європейського суду, зазначають, що «невиконання державою пілотного рішення може бути або резуль-

татом “добровільного” спротиву (в тих випадках, коли є свідомо воля не виконувати таке рішення) або “недобровільного” спротиву (в тих випадках, коли є політична воля для реалізації рішення, але держава просто не в змозі домогтися необхідних змін)» [31]. Ці автори вважають, що випадки «недобровільного» спротиву до цього часу були більш поширені, ніж випадки «добровільного» спротиву. На їхню думку, процедура пілотного рішення більш ефективна у справах, що стосуються конкретних питань, – таких, як справа Броньовські проти Польщі, яка була ініційована групою людей, які не отримали компенсації за майно, втрачене у Другій світовій війні, – ніж для ендемічних проблем, як-от невиконання судових рішень [32].

У випадках «добровільного» спротиву або відсутності політичної волі можуть відіграти свою роль як політичні, так і інституційні умови. Уряд певної країни може неохоче йти на співпрацю з Європейським судом, «якщо встановлене порушення є політично чутливим або може виокремити цю країну як таку, що грубо порушує права людини» [33]. Таким чином, відповідь держави частково залежить від «оцінки національною владою наявності політичних та економічних переваг співпраці з судом» [34]. Поточний контроль Комітету міністрів за виконанням рішень ЄСПЛ є особливо важливим, бо уряд може неохоче ставитись до своїх зобов'язань «пояснити і виправдати недоліки національних органів» [35]. На національному рівні пілотне рішення виступає як каталізатор реформ, привертаючи міжнародну увагу до «проблемної» категорії справ і, відповідно, здійснюючи тиск на національну владу [36].

Багато що залежить від рівня професійності та знань фахівців, які працюють у державних установах, що відповідають за взаємодію з Європейським Судом. Рівень розуміння Європейської конвенції посадовими особами, які працюють у парламенті, офісі урядового уповноваженого (агента), судових органах, відповідних міністерствах, а також активістами неурядових організацій та засобами масової інформації мають вирішальне значення в усвідомленні та визначенні національних заходів, необхідних для виконання рішень суду. Христос Пургурідес на конференції з питань прав людини у Києві у вересні 2011 року зазначив, що «держави, в яких належним чином виконуються рішення судів, одночасно характеризуються активною участю парламентських суб'єктів у процесі імплементації рішень Страсбурзького суду» [37].

На ще одну важливу причину невиконання або невчасного виконання рішень Суду звернула увагу Женев'єва Майер, керівник Департаменту з виконання рішень ЄСПЛ, яка, аналізуючи ми-

нулий досвід, попередила, що «значні затримки в імплементаційному процесі можуть бути пов'язані зі змінами складу національних парламентів і урядів», у зв'язку з тим, що нова адміністрація і парламент часто прагнуть відмовитися від зусиль попереднього уряду і все почати заново [38].

Які саме причини зумовлюють невиконання Україною численних рішень ЄСПЛ? Аналіз пілотного рішення у справі Іванова показує, що брак реформ пов'язаний із трьома чинниками: (1) економічною, соціальною та адміністративною специфікою сучасної України, (2) її бюджетною системою, та (3) відсутністю політичної волі.

Обмеження на примусовий продаж майна боржників

Однією з основних причин невиконання судових рішень в Україні є наявність нормативних актів, що регулюють відчуження державних активів та надають захист певним боржникам від фінансової відповідальності. Колишній Омбудсмен Ніна Карпачова виділила як першочергову причину цієї проблеми саме «невиконання державними і комунальними підприємствами рішень судів через обмеження, які встановлені у процедурі примусового виконання судових рішень щодо цих підприємств», водночас підкреслюючи, що «шляхів забезпечення прав громадян у цих випадках держава не запропонувала» [39].

У листопаді 2001 року Верховна Рада прийняла Закон «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», який з метою «забезпечення економічної безпеки держави» забороняє застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 %. Судова практика поширювала дію цього закону також і на підприємства, в яких частка держави складала лише 10 %. Мораторій був введений на невизначений термін і залишається в силі на момент написання цієї статті¹. Якщо зазначені підприємства не мають достатніх коштів на своїх рахунках для стягнення коштів згідно з судовим рішенням – як, наприклад, це сталося у випадку з боржником у справі Іванова, – ні суд, ні державні виконавці не мають легальних засобів реалізації цього рішення.

У 2003 році 47 народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду з конституційним поданням, в якому зазначалось, що Закон «Про введення мораторію...» фактично «унеможлиблює реалізацію судових рішень майно-

вого характеру Державною виконавчою службою» [40]. Однак у своєму рішенні від 10 червня 2003 р. КСУ визнав цей закон таким, що відповідає Конституції України (є конституційним). Варто зауважити, що таке рішення КСУ закономірно викликає подив, «оскільки даний мораторій порушує щонайменш два конституційні принципи: верховенство права та рівність усіх форм власності» [41].

Особливий захист має в Україні також паливно-енергетичний комплекс, що перешкоджає виконанню судових рішень стосовно підприємств цієї галузі. Згідно зі ст. 37 (частина перша, пункт 15) Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. з відповідними змінами, виконавче провадження підлягає обов'язковому зупиненню в разі «внесення підприємства паливно-енергетичного комплексу до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості відповідно до Закону України [№ 2711-IV] “Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу”» [42].

Таким чином, відповідно до Закону № 2711-IV, паливне або енергетичне підприємство, яке має заборгованість, може зареєструватися у Реєстрі підприємств паливно-енергетичного комплексу, що ведеться відповідним міністерством, після чого воно звільняється від загальноприйнятої в державі процедури стягнення заборгованості [43].

Коло підприємств, внесених до реєстру, є досить широким². Назар Кульчицький, Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, пояснює, що список таких підприємств, містить «всі компанії, шахти всіх енергетичних галузей та галузей, пов'язаних з цим, і навіть компанії, які співпрацюють з такими підприємствами». Підприємство, внесене до Реєстру, «може бути повністю приватним, але виконавча служба не може нічого зробити для виконання рішення суду» [44]. Таким чином, законодавство про паливно-енергетичний комплекс, яке спрямоване на захист цих галузей в силу їхньої важливості для національної економіки, робить юридично неможливим для громадянина відшкодувати заборгованість або інші збитки з підприємств паливно-енергетичного комплексу навіть за наявності рішення суду. Варто також зазначити, що деякі експерти вважають, що це законодавство було пролобійовано власниками енергетичних та паливних компаній у приватних інтересах і порушує Конституцію та ставить

¹ Законом України «Про внесення змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 22 грудня 2011 р., який набирає чинності 18 січня 2013 р., Верховна Рада вилучила з тексту Закону «Про введення мораторію...» абзац третьої статті другої щодо мораторію на продаж майна в процесі провадження справи про банкрутство.

² Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства енергетики та вугільної промисловості (mre.kmu.gov.ua), якому доручено вести Реєстр підприємств паливно-енергетичного комплексу, не містить жодної інформації про підприємства, внесені до цього Реєстру.

підприємства паливно-енергетичного комплексу фактично поза законом.

Приклад, наведений Ніною Карпачовою в одному із своїх виступів, дає можливість зрозуміти обсяг заборгованості підприємств паливно-енергетичного комплексу. Так, у 2010 році ВАТ «Донецькобленерго» мало заборгованість за виконавчими листами, що перевищувала 800 млн гривень, але, «оскільки ВАТ “Донецькобленерго” є підприємством паливно-енергетичного комплексу, виконавче провадження за згаданим рішенням суду було зупинене» [45]¹.

Ще один виняток із загального порядку стягнення заборгованості стосується компаній, власність яких перебуває в Чорнобильській зоні відчуження: законодавство забороняє продаж майна, що розташоване в зоні відчуження, без спеціального дозволу уряду [46]. Наприклад, кілька колишніх співробітників Атомспецбуду, державної будівельної компанії, яка діє в Чорнобильській зоні відчуження, виграли справи в ЄСПЛ, що стосуються невиконання судових рішень українських судів [47].

Українська Гельсінська спілка з прав людини підсумовує ситуацію, яка склалася в Україні з невиконанням судових рішень про стягнення заборгованості на користь фізичних осіб із державних підприємств, таким чином: «Коли боржником є громадянин, то на сьогодні у нього можуть забрати усе наявне у нього майно, проте коли боржником є держава – ситуація діаметрально протилежна і на практиці вилучити будь-яке майно для покриття боргів практично неможливо» [48].

У своїх численних рішеннях щодо України Європейський суд чітко дав зрозуміти, що відсутність у державного підприємства коштів не звільняє його від обов'язку виконувати рішення суду про стягнення заборгованості [49]. Оскільки чинне законодавство не дозволяє примусову реалізацію активів підприємств, згаданих вище, Європейський суд ухвалив, що в таких випадках держава повинна нести відповідальність за їхні борги. Державний бюджет України дійсно виділяє певні фінансові ресурси для виконання рішень ЄСПЛ, але водночас він не передбачає ніяких коштів для виконання рішень національних судів у випадках, коли фінансову відповідальність має нести держава.

Бюджетний дефіцит та система соціальних виплат

Другою важливою причиною системного невиконання судових рішень в Україні є досить

розгалужена система соціальних виплат та пільг. Українська Конституція та законодавство продовжують традицію, успадковану з радянського минулого, надаючи численним категоріям громадян право на одержання різних видів соціальної допомоги. На 2011 рік в Україні було «близько 120 категорій пільговиків, з яких 45 категорій мають право на пільги за соціальною ознакою, а 57 – за професійною» [50]. Загальна чисельність громадян України, які в 2011 р. мали право на використання тих або інших видів пільг, становила близько 15 млн, а вартість задекларованих у чинному законодавстві пільг – від 3,8 до 5,8 млрд доларів США на рік, проте реально фінансувалась лише незначна їхня частина [50]. Назар Кульчицький пояснює, що «на практиці не є можливим оплатити всі ці пільги», тому «люди, які не отримують платежі, звертаються до суду, суд виносить рішення і зобов'язує державу оплачувати всі ці суми. Але виконати всі ці рішення не є можливим, бо відповідні кошти не передбачені в державному бюджеті» [51]. Як наслідок, борг держави зростає з року в рік, а нові рішення додаються і залишаються невиконаними.

У зв'язку з цим Кабінет Міністрів ініціював низку нормативних актів, які мають надати уряду право щорічно регулювати розмір соціальних витрат залежно від розміру суми, яка виділена для цієї мети у державному бюджеті. Наприклад, цей принцип було закладено в Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік», який передбачає, що соціальні виплати ветеранам війни та праці, дітям війни, ліквідаторам Чорнобильської аварії та багатьом іншим категоріям громадян, що мають право на соціальну допомогу, встановлює уряд України «виходячи з наявних фінансових ресурсів» [52].

Принцип встановлення розміру та порядку розподілу соціальних виплат залежно від фінансових можливостей держави в Законі «Про Державний бюджет» група народних депутатів оскаржила до Конституційного Суду України, який у минулому неодноразово визнавав спроби з боку уряду скоротити соціальні пільги, як такі, що порушують ст. 22 Конституції України. Однак у своєму рішенні від 26 грудня 2011 р., КСУ діаметрально змінив свою правову позицію, вперше в історії цього органу ухваливши принцип, що розміри соціальних виплат мають залежати від соціально-економічних можливостей держави, і передбачивши, таким чином, можливість обмеження Кабінетом Міністрів розмірів соціальних виплат на основі принципу збалансованості соціального захисту населення і фінансових можливостей держави [53]. В іншому рішенні про Пенсійний фонд, винесеному 25 січня 2012 р., КСУ знову підтвердив повноваження українського уряду розподіляти витрати на со-

¹ Доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Україні «Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, 2010 р. – Режим доступу: http://ombudsman.kiev.ua/dopovid_6/Dop6_Zmist.htm.

ціальні потреби, виходячи з наявного фінансового ресурсу [54]. На думку конституційного експерта Харківської правозахисної групи (ХПГ) Всеволода Речицького, ці рішення КСУ, хоча і видаються цілком «обґрунтованими та економічними» з економічного погляду, в юридичному плані створюють «нерозв'язне протиріччя» [55]. У зв'язку з тим, що ст. 22 Конституції України забороняє «звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, уряд позбавлений правової можливості зменшувати або ліквідувати наявні види соціальної допомоги. Речицький стверджує, що соціально-економічні права, закріплені в Конституції, розраховані «не на вільний ринок, капіталізм і свободу, а на планову економіку, державну власність та розподільчу економічну систему» [55, с. 28], яка гарантує певний обсяг соціальних виплат, незалежно від економічного стану та розвитку країни. Для реформування такої системи соціального захисту доведеться внести відповідні зміни до Конституції.

Характерним є й те, що у наведених двох рішеннях КСУ для обґрунтування своєї позиції наводить відповідну практику ЄСПЛ, – зокрема, посилається на справи «Ейрі проти Ірландії» та «Кйартан Асмудсон проти Ісландії». Щоправда, Конституційний Суд залишив поза увагою той факт, що ці рішення, по-перше, мали інший підтекст та, по-друге, що хоча Європейський суд і вказав про зв'язок між здійсненням соціально-економічних прав та фінансовими можливостями держави, однак водночас зазначив, що застосування такого правила не має створювати непропорційного балансу між індивідуальним правом людини та розуміннями загального інтересу.

Більше того, як свідчить усталена практика Європейського суду, в питаннях щодо виплати соціальної компенсації за наявним остаточним судовим рішенням на користь особи наведена вище правило про рівень фінансових можливостей держави не є релевантним. Це передовсім тому, що на шальках терезів стоїть вже не індивідуальне право, а загальний суспільний інтерес в ефективності та належності функціонування системи правосуддя – наріжного камня будь-якої правової системи, незалежно від рівня фінансового забезпечення в державі¹.

Політична воля

Неналежне виконання пілотного рішення, майже річна затримка з прийняттям Закону «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», а також редакція цього нормативного ак-

та, яка навряд чи суттєво вплине на питання невиконання судових рішень найближчим часом, є свідченням не тільки структурного характеру проблеми, а й очевидної відсутності політичної волі з боку українського уряду. Перед багатьма пострадянськими країнами стоїть завдання реформування економічної та соціальної систем, що базувались на підприємствах державної власності та всеохопних соціальних пільгах. В Україні на перешкоді таким реформам стоять інтереси політичної еліти і характер економіки країни.

Приклад, що дає можливість краще зрозуміти таке твердження, – це наявний мораторій на примусове відчуження майна державних і енергетичних компаній. За оцінками Назара Кульчицького, «підприємства, що підпадають під дію мораторіїв, мають потужне лобі у складі всіх парламентських фракцій, окрім того, ні для кого не є секретом, що значна частина з них безпосередньо належить або входить до сфери інтересів народних депутатів» [56]. Ці депутати не зацікавлені у відміні мораторію або створенні механізму, який би робив саме ці компанії відповідальними за їх борги, бо це могло би вплинути на особисті фінансові інтереси їх власників. При нинішній системі компанії можуть створювати борги, а сплачувати їх буде держава, що призводить до значного навантаження на державний бюджет, але не на фінансовий стан окремих політиків [56].

Зрозуміло, що зменшення розмірів соціальної допомоги є надзвичайно непопулярним серед населення, і це є ще одним важливим стимулом проти проведення реформ; вибори в Україні все ще мають значення. Незважаючи на те, що держава не виплачує значну частку соціальних виплат, громадяни принаймні знають, що вони мають на них юридичні та моральні права, у тому числі право звернутися до Європейського суду. Якщо певні види соціальних пільг буде ліквідовано, люди, які зараз мають на них право, також будуть позбавлені юридичного захисту цих прав. Максим Щербатюк та Володимир Яворський пишуть про інновацію українського уряду встановлювати розмір соціальних виплат залежно від фінансових можливостей держави: «враховуючи відсутність фінансування цих пільг навіть сьогодні, коли закон чітко встановлює їхній розмір і у кожного є можливість захистити свої права у суді, то цілком очевидним є те, що запропонований Кабінетом Міністрів України вихід із ситуації є способом, не виконуючи записані у законі соціально-економічні права та їхні гарантії, уникати відповідальності за їхнє невиконання» [57]. Така схема надасть уряду можливість скоротити кількість соціальних пільг і, отже, кількість потенційних скарг до ЄСПЛ, без усунення системних проблем невиконання судових рішень.

¹ Автори статті вдячні Вікторії Добринській за цю аргументацію.

Ще одна причина небажання держави запроваджувати ефективний механізм забезпечення виконання судових рішень пов'язана з великим обсягом гарантованих законодавством соціальних виплат. Для держави значно дешевше не сплачувати встановлені законодавством соціальні пільги у повному обсязі всім громадянам, які мають на це право і, таким чином, ухиляться від виконання своїх зобов'язань щодо захисту соціально-економічних прав громадян, ніж просто погашати заборгованість особам, які звертаються за захистом своїх прав до судів і виграють справи. На думку колишнього голови УГСПЛ Володимира Яворського, багато людей не звертаються до судових органів для поновлення своїх прав і лише лічені особи досягають Європейського суду. Яворський зазначив, що «це дуже дивно» для громадянського суспільства, коли «витрати на уряд стають все більшими і більшими з року в рік, наприклад, для парламенту, президента та Кабінету Міністрів», але водночас «вони хочуть скоротити всі витрати на соціальні виплати». На його думку, якщо уряд прагне збалансувати бюджет, він повинен «урізати всі виплати, не тільки для народу» [58]. Для того, щоб у повному обсязі виплачувати наявний широкий спектр соціальних виплат і забезпечити виконання судових рішень, уряд буде змушений скоротити інші статті бюджетних витрат, що, швидше за все, може вдарити по фінансовим інтересам окремих політиків.

Після приходу до влади Віктора Януковича і переформатування складу уряду, розгляд майже всіх законопроектів, внесених попередньою владою, було припинено, хоча обговоренню питань реформування законодавства про виконання судових рішень при правлінні Віктора Ющенка було приділено значну увагу. Враховуючи гегемонію Партії регіонів у всіх гілках влади в Україні, політична воля здійснення реформ і виконання пілотного рішення на сучасному етапі залежить від Віктора Януковича та його політичної організації.

На наш погляд, досить пасивна позиція європейської та міжнародної правозахисної громадськості певним чином вплинула на неналежну реакцію України на рішення ЄСПЛ у справі Іванова. З моменту закінчення у липні 2011 року встановленого Європейським судом терміну для виконання пілотного рішення, Рада Європи не достатньо активно і рішуче висловлювала свою критичну позицію щодо відсутності ефективної відповіді з боку українського уряду. Починаючи з кінця 2011 року, міжнародна увага була зосереджена на суді і вироку Юлії Тимошенко. Фактично одностайно найвпливовіші європейські політики визнали цей вирок політично вмотивованим і неодноразово закликали український

уряд звільнити Тимошенко. В той же час порівняно мало критики було зосереджено на проблемі невиконання судових актів та фактичному нехтуванні Україною пілотного рішення ЄСПЛ, незважаючи на те, що захист порушених прав у ході справедливого та своєчасного судового розгляду вважається Європейським судом фундаментальним принципом верховенства права. Хоча міжнародний тиск не завжди приносить свої плоди, за відсутності міжнародної уваги або будь-яких активних дій з боку Ради Європи, українському уряду було простіше затягувати виконання пілотного рішення.

Законопроект № 9127 та Закон № 4901-VI

Законопроект № 9127 «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», що був внесений до ВРУ у вересні 2011 р., та Закон України № 4901-VI з аналогічною назвою, прийнятий Радою у червні 2012 р., стали відповіддю українського уряду на пілотне рішення ЄСПЛ. Ці два документи мають суттєві принципові відмінності. Якщо законопроект № 9127 розглядався Комітетом міністрів Ради Європи і містив низку важливих положень, до яких закликали європейські інституції, то з тексту Закону № 4901-VI більшість таких положень було вилучено. Хоча на момент проведення цього дослідження остаточні або, навіть, проміжні висновки щодо впливу закону № 4901-VI на стан виконання судових рішень зробити неможливо, попередній аналіз цього акта свідчить, що він не усунув перешкоди у виконанні рішень судів та навіть, можливо, створив колізію правових норм і додаткові проблеми.

Законопроект № 9127 складався з двох розділів: «Особливості виконання рішень суду»¹ та «Прикінцеві та перехідні положення». Як уже зазначено, законопроект містив кілька принципових положень, до запровадження яких закликали європейські інституції. По-перше, стаття 3 першого розділу «Особливості виконання рішень суду» визначала державний орган, відповідальний за виконання судових рішень про стягнення коштів, боржником за якими може бути державний орган. Ці обов'язки здійснюють «Державною казначейською службою України в межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів з рахунків такого державного органу, а в разі відсутності у зазначеного державного органу відповідних призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду» [59].

По-друге, ст. 5 першого розділу встановлювала відповідальність держави за тривале не вико-

¹ Після першого читання назву цього розділу було змінено на «Особливості виконання судових рішень».

нання судових рішень та порядок виплати відповідної компенсації: «У разі коли Державною казначейською службою України протягом трьох місяців не перераховано кошти за рішенням суду про стягнення коштів..., стягувачу виплачується компенсація в розмірі 3 відсотка річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду» [59].

По-третє, другий розділ законопроекту «Прикінцеві та перехідні положення» визнавав Закон «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» таким, що втратив чинність. По-четверте, він скасував особливий порядок виконання рішень судів щодо відшкодування заборгованості стосовно підприємств, внесених до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу. Максим Щербатюк та Володимир Яворський слушно зазначають, що такі зміни в законодавстві є важливими у вирішенні системних проблем щодо невиконання рішень національних судів і зняття цих мораторіїв є необхідною умовою їх вирішення [57].

По-п'яте, в розділі про прикінцеві та перехідні положення законопроект зобов'язував Кабінет Міністрів протягом трьох місяців із дня набрання чинності цим законом подати до Ради проекти законів щодо приведення положень інших законодавчих актів у відповідність із цим законом, а також привести у відповідність власні нормативно-правові акти.

Найбільш контрверсійною інновацією другого розділу законопроекту стало надання Кабінету Міністрів права щорічно регулювати розмір соціальних витрат залежно від розмірів суми, яка виділена для цієї мети у державному бюджеті. Як і треба було очікувати, запропоновані законопроектом скорочення соціальних виплат викликали різку критику з боку громадянського суспільства та загальнонаціональні протести по всій Україні.

Незважаючи на недоліки законопроекту № 9127 [57], у вересні 2011 року Комітет міністрів Ради Європи закликав український парламент прийняти цей документ в цілому без затримки [60].

Верховна Рада на цей заклик відгукнулась не своєчасно і неналежним чином. Законопроект було прийнято у другому читанні і в цілому лише через 9 місяців, у червні 2012 року, та у значно урізаному вигляді, фактично – тільки перший розділ. Другий розділ зі зміненою назвою «Прикінцеві положення» містить лише два речення: «Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2013 року. Кабінету Міністрів України підготувати та подати до Верховної Ради України до 1 січня 2014 року пропозиції про внесення змін до законів України, що впливають із цього Закону» [61].

На відміну від законопроекту, Закон № 4901-VI нічого не згадує про зняття мораторію на примусову реалізацію майна підприємств з державною власністю та підприємств, внесених до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу. Замість тримісячного терміну Закон № 4901-VI надає Кабінету Міністрів рік, до 1 січня 2014 року, для того, щоб подати до Верховної Ради проекти законів щодо приведення положень інших законодавчих актів у відповідність із цим законом. А про приведення у відповідність із Законом № 4901-VI нормативно-правових актів Кабінету Міністрів взагалі не йдеться.

Таким чином, попередній аналіз Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» свідчить, що він не тільки не усуває принципові перешкоди для виконання рішень національних судів, а й не дає чіткої відповіді, коли такі перешкоди можуть бути усунуті.

Обставини прийняття Закону № 4901-VI пояснюють суттєві відмінності між законопроектом «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» та відповідним законом. Поспішність, з якою цей закон приймався у другому читанні та в цілому, свідчить, що головною причиною прийняття Закону № 4901-VI у тому вигляді, в якому він був прийнятий, було не бажання впровадити ефективний механізм, який би усунув перешкоди на шляху виконання судових рішень, а чергова спроба українських владних інституцій «відзвітувати» перед Радою Європи та ввести в оману цю міжнародну організацію.

Згідно зі стенограмою засідання ВРУ 5 червня 2012 року, перший заступник Голови Верховної Ради А. І. Мартинюк, який головував на засіданні, звернувся до членів парламенту: «Шановні колеги, тепер ми з вами маємо розглянути один дуже цікавий “з бородою” законопроект (9127), про гарантії держави щодо виконання судових рішень. Це друге читання. ... Я пояснюю, чому саме сьогодні, бо завтра чи післязавтра відбувається у Раді Європи відповідне засідання, де будуть розглядати, як Україна реагує на ці питання. І в четвер уже буде його розглядати пізно. Треба його розглянути сьогодні, виходячи із графіку роботи європейських структур» [62]. Мартинюк також пояснив, що на голосування виноситься тільки перший розділ законопроекту № 9127 «Особливості виконання рішень суду»: «Ми ж домовилися, що ми прикінцевих, перехідних не зачіпаємо зовсім, бо там зміни до законів, про які ми кажемо, що про них не треба вести мову» [62].

Фактично законопроект до другого читання підготовлений не був і його остаточний зміст до народних депутатів не доведено, що визнали як

головуючий на засіданні Адам Мартинюк, так і доповідач Д. М. Притика, колишній голова Вищого господарського суду:

«ГОЛОВУЮЧИЙ. Та мені важко сформулювати [за що голосувати], бо комітет – одне, і лінується підготувати остаточну таблицю, який би вони хотіли закон бачити, а те що зробили десять років назад, підсунули, а ви тут розбирайтесь, а інші кажуть друге. І от попробуйте...

ПРИТИКА Д. М. Ми з вами згодні.

ГОЛОВУЮЧИЙ. Попробуйте узнати, за що голосувати.

ПРИТИКА Д. М. Адам Іванович, ми з вами згодні» [62].

Оскільки законопроект до другого читання не було підготовлено, під час голосування, що відбулось о 16:32, він набрав лише 57 голосів з 450 можливих і, таким чином, був відхилений. Попри таке рішення, через півтори години після цього голосування, за пропозицією депутата М. В. Чечетова на тому ж засіданні Верховної Ради було прийнято рішення про повернення до розгляду законопроекту № 9127. О 18:07 259 членів парламенту проголосували за прийняття цього законопроекту у другому читанні та в цілому [62].

Як і можна було очікувати, реакція Комітету міністрів Ради Європи на прийняття Закону № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» була стриманою. Хоча ця інституція привітала факт прийняття цього закону, Комітет міністрів запропонував Україні надати їм текст закону, разом з інформацією про те, коли він набуває чинності і як узгоджується з вимогами пілотного рішення Європейського суду у справі Іванова [63].

Пілотне рішення Європейського суду проти Росії

За дев'ять місяців до винесення рішення у справі «Іванов проти України», ЄСПЛ розглянув справу проти Росії, що так само стосувалась системного невиконання судових рішень національних судів. У своєму пілотному рішенні щодо справи «Бурдов проти Росії» (№ 2) Суд встановив порушення статей 6 і 13 Європейської Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, а також надав Росії шість місяців для створення внутрішнього механізму для подолання проблеми невиконання судових рішень і дванадцять місяців для залагодження всіх справ цієї категорії, що перебували на розгляді ЄСПЛ. Хоча Росія і перевищила шестимісячний термін, владні органи цієї країни розробили та прийняли кілька нових важливих федеральних законів для подолання наявної проблеми та протягом року врегулювали нерозглянуті справи.

Анатолій Бурдов – заявник у справі «Бурдов проти Росії» (№ 2), громадянин Росії, який свого часу був задіяний радянською владою у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Бурдов не вперше звертався до ЄСПЛ; його перший позов, задоволений Європейським судом у 2002 р., став найпершою розглянутою справою Суду проти Росії. Бурдов працював на Чорнобильській АЕС протягом трьох місяців із жовтня 1986 р. до січня 1987 р. Як особа, що постраждала від впливу радіоактивних викидів, він отримав право на соціальну допомогу як компенсацію за шкоду його здоров'ю. В зв'язку з тим, що Бурдов часто отримував ці виплати невчасно і в неповному обсязі, він декілька разів звертався до суду, починаючи з 1997 року. Російські національні суди неодноразово ухвалювали рішення на його користь, але такі рішення не виконувались протягом значного часу.

У своєму рішенні від 7 травня 2002 р., постановленому за наслідками розгляду першої заяви Бурдова проти Росії, Суд встановив порушення статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 «у зв'язку з нездатністю влади протягом багатьох років вжити необхідних заходів для виконання» [64] рішень внутрішніх судів на користь Бурдова. Однак, незважаючи на виконання Російською Федерацією цього рішення ЄСПЛ, а саме: на виплачену Бурдову компенсацію за невиконання судових рішень та спроби проведення державою деяких реформ для подолання проблем, що були причиною порушень, він отримує свою соціальну допомогу, як і раніше, із затримками. Бурдов не припиняє шукати захисту своїх інтересів у судах, що привело до п'ятих додаткових судових рішень на його користь. На виконання перших трьох рішень пішов приблизно рік, на виконання двох останніх – 7 місяців.

У пілотному рішенні «Бурдов проти Росії» № 2, Європейський Суд дійшов висновку, що тривалість затримки у виконанні перших трьох рішень національних судів є порушенням статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, натомість останні два рішення були виконані у розумні строки. Як і у пілотному рішенні проти України, Суд наголосив, що ні «складність внутрішньої процедури виконання рішень судів або державної бюджетної системи», ні «відсутність коштів або інших ресурсів» не може бути виправданням для невиконання судового рішення [64, п. 70]. Хоча Бурдов не посилався у своїй скарзі на порушення статті 13 Конвенції, Європейський суд встановив порушення цієї статті також. Суд пояснив таке рішення тим, що в Росії «не існувало ніякого ефективного внутрішнього засобу правового захисту, як превентивного, так і компенсаційного, що передбачало адекватну та достатню компенсацію у разі порушення Конвенції у

зв'язку з тривалим невиконанням судових рішень, винесених проти держави та її органів» [64, п. 117]¹.

У пілотному рішенні Європейський суд зазначив, що цей судовий орган раніше виніс проти Росії більше 200 рішень за аналогічною категорією справ. ЄСПЛ надав Росії шість місяців для розробки та введення в дію ефективного засобу правового захисту для усунення проблеми невиконання судових рішень, а також зобов'язав Росію протягом одного року залагодити понад 700 справ про невиконання судових рішень, що перебували на розгляді Суду [64, пп. 133, 141–146].

Проблема невиконання судових рішень в Росії: історичний експурс

Подібно до України Росія задовго до рішення у справі Бурдова (№ 2) визнала як на національному рівні, так і в комунікаціях з Радою Європи наявність системної проблеми затримки виконання або невиконання судових рішень. Однак природа цієї проблеми в Росії та спроби Росії виправити такий незадовільний стан досить суттєво відрізняються від ситуації в Україні. Після першого рішення у справі Бурдова в травні 2002 року, Росія не тільки виконала вимоги Європейського суду щодо цієї справи, а й спромоглася виконати понад 5000 аналогічних судових рішень національних судів стосовно соціальної допомоги для ліквідаторів-чорнобильців і «поліпшила свій бюджетний процес для того, щоб необхідні бюджетні кошти виділялись органам соціального забезпечення» [65]. У квітні 2004 р. набрав сили новий закон, що створив нову систему індексації, внаслідок якої соціальна допомога особам, що постраждали від Чорнобильської трагедії, розраховувалась на основі прийнятого індексу інфляції, а не на менш передбачуваному індексі вартості життя, який використовували раніше [65]. Враховуючи ці зміни, у грудні 2004 року Комітет міністрів зазначив, що владні структури Росії звертають належну увагу на «більш загальну проблему невиконання рішень внутрішніх судів Російської Федерації» та вирішив припинити моніторинг імплементації рішення у справі Бурдова (2002) [65].

На цьому реформи у сфері забезпечення виконання судових рішень не закінчилися. У 2005 році до Бюджетного кодексу Російської Федерації було додано розділ 24.1 «Исполнение судебных актов по обращению взыскания на средства бюджетной системы Российской Федерации». Він встановив відповідальність Феде-

рального казначейства за виконання рішень судів щодо структур, які фінансуються за рахунок державного бюджету, та Міністерства фінансів за виконання судових актів щодо держави. Відповідні механізми було створено на регіональному та муніципальному рівнях [66]. Два важливі законодавчі акти були прийняті в 2007 році: додаткові зміни та доповнення до Бюджетного кодексу, які розширили повноваження регіональних відділень Федерального казначейства, та Закон Російської Федерації «Об исполнительном производстве» («Про виконавче провадження») [67]. Згідно з вимогами нових законодавчих актів Міністерство фінансів і Федеральне казначейство також переглянули свої внутрішні правила для більш ефективного виконання судових рішень [68]. Комітет міністрів Ради Європи віддав належне Росії за ці реформи, зазначивши, що вони враховують рекомендації Комітету, однак попередивши, що вони все ще не повною мірою усувають проблему невиконання судових рішень [69].

Згаданий меморандум Комітету міністрів від 4 червня 2007 р. щодо Росії, як і аналогічний меморандум щодо України, прийнятий цього ж року, розглядає основні причини невиконання судових рішень, а також заходи, що розробляються для їх розв'язання. У меморандумі зазначено, що російська влада визнає важливість наявної проблеми і вважає, що головною її причиною є не достатнє фінансування, а «складні міжбюджетні відносини між федеральними органами та відповідними органами суб'єктів Російської Федерації» [70].

На низку інших важливих причин звертають увагу британські фахівці Філіп Ліч, Хелен Хардмен і Світлана Стівенсон, які вважають, що належному виконанню судових рішень перешкоджають адміністративні проблеми, такі як «неефективність системи судових приставів, відсутність координації між відповідними органами, до сфери повноважень яких належить виконання судових рішень, а також неспроможність внутрішніх судів чітко ідентифікувати боржника» [68, р. 348]. З посиланням на російського правозахисника Ольгу Шепелеву британські вчені зазначають, що незважаючи на численні інституції, які відповідають за забезпечення виконання судових рішень, «на практиці жоден з цих органів не бере на себе персональну відповідальність». Шепелева також пояснила, що виконання постанов про стягнення компенсації з державних органів рідко є пріоритетом для регіональних органів влади, які «не вистачає необхідних коштів для оплати цих сум», оскільки «регіональні податки в основному спрямовуються до федерального бюджету» [68, р. 352–353].

¹ Бурдов також скаржився згідно зі статтею 14 на дискримінацію, але ЄСПЛ не знайшов фактів порушення цієї статті.

Проблема невиконання судових рішень постійно привертає увагу вищого керівництва Росії. Так, у своїй доповіді за 2007 рік Уповноважений з прав людини в Російській Федерації наголосив, що без безумовного виконання судових рішень «правосуддя перетвориться на юридичну фікцію» [71]. Він розкритикував «поширене не тільки в суспільстві, а й в органах державної влади» сприйняття судових рішень як «необов'язкових рекомендацій» і наголосив, що «спільні зусилля мають бути вжиті з метою усунення корінних причин цієї проблеми, а не просто задля скорочення кількості скарг» в ЄСПЛ [71].

У 2008 році два законопроекти, які мали на меті суттєво вплинути на стан виконання рішень російських судів, було внесено на розгляд Державної Думи. Перший законопроект «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок» встановлював механізм правового захисту зацікавлених осіб у випадках порушення їхнього права на судочинство в розумний термін та права на належне виконання судового акту, що передбачає стягнення компенсації за рахунок коштів бюджетів бюджетної системи Російської Федерації. Другий законопроект вносив зміни до інших законодавчих актів та визначав, що у таких випадках відповідальність за виплати компенсацій несе Федеральне Казначейство. Верховний суд Росії, який подав ці два законопроекти до Державної Думи у вересні 2008 року, у пояснювальній записці звернув увагу на «потреби у додаткових бюджетних асигнуваннях для забезпечення виконання законопроекту про компенсації», враховуючи, що середня сума компенсації по справах у Європейському суді становить приблизно 3050 євро [72]. На момент винесення 15 січня 2009 року Європейським судом рішення у справі «Бурдов проти Росії» (№ 2) обидва законопроекти все ще залишались на розгляді у Думі.

Відповідь Росії на пілотне рішення

Хоча Росія і не дотрималась одного з термінів, встановлених ЄСПЛ у пілотному рішенні в справі Бурдова (№ 2), відповідь Росії в цілому була витримана в дусі співпраці з Європейським судом та поваги до його рішень. З моменту вступу 4 травня 2009 року пілотного рішення в законну силу, Росії було надано шість місяців для впровадження ефективного національного механізму правового захисту для «адекватного та повного відновлення порушених прав у випадках невиконання або невчасного виконання рішень внутрішніх судів» і дванадцять місяців для врегулювання всіх спорів цієї категорії справ, які перебували на розгляді Європейського суду [72].

У квітні 2010 р. Державна Дума прийняла, а Рада Федерації схвалила згадані в попередньому розділі два нові федеральні закони, які набрали сили 4 травня 2010 року. Саме в цей день ЄСПЛ мав відновити розгляд справ, які були відкладені рік тому згідно з рішенням у справі «Бурдов проти Росії» (№ 2), у випадку, якщо ця країна не розробить внутрішній механізм правового захисту відновлення порушених прав при невиконанні судових рішень. Федеральний закон Російської Федерації від 30 квітня 2010 р. № ФЗ-68 «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок» («Про компенсацію за порушення права на судовий розгляд протягом розумного строку або права на виконання судового рішення в розумні строки») створив такі внутрішні засоби правового захисту, а Федеральний закон Російської Федерації від 30 квітня 2010 р. № ФЗ-69 «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона “О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок”» відповідно вніс зміни до інших законодавчих актів.

Протягом відведеного пілотним рішенням року уряд Російської Федерації врегулював всі справи про невиконання рішень національних судів, які перебували на розгляді Європейського суду, у терміни, визначені Судом. Загалом, Європейський суд зняв з розгляду 785 справ у зв'язку з тим, що вони були вирішені на національному рівні [73].

Комітет міністрів і Європейський суд позитивно оцінили заходи, вжиті Росією у відповідь на рішення у справі Бурдова (№ 2). У вересні 2010 року ЄСПЛ не взяв до розгляду дві нові справи, що стосувалися невиконання судових рішень у зв'язку з новим Законом «Про компенсацію» і передав їх на розгляд на національний рівень. Важливою оцінкою ефективності нового механізму правового захисту стало підтвердження Комітетом міністрів факту, що «відповідні кошти були виділені з федерального бюджету, бюджетів підрозділів Російської Федерації та місцевих бюджетів» для забезпечення виконання рішень відповідно до Закону «Про компенсацію» [73]. З травня 2010 по червень 2011 року російські суди розглянули 287 скарг на невиконання судових актів та у 145 випадках прийняли рішення про виплату компенсації [73]. Під час візиту до Росії після проведення реформи Христос Пургурідес, доповідач ПАРЕ щодо виконання рішень ЄСПЛ, визнав досягнення Росії у справі подолання проблеми виконання судових актів та інших системних проблем і констатував, що «тепер ми можемо бачити світло в кінці тунелю» [74].

Україна та Росія: різні підходи до виконання пілотних рішень

Постає логічне запитання: чому Росія спромоглася розробити, прийняти та втілити в життя необхідні реформи у відповідь на пілотне рішення Європейського суду, а Україна – ні? Відповідь криється у специфічних деталях проблеми невиконання судових рішень у цих країнах, їхній історії та бажанні співпраці з Радою Європи, а також внутрішній політиці обох держав. У Росії, як проаналізовано вище, невиконання або невчасне виконання судових актів було зумовлено в основному неузгодженістю взаємодії різних державних органів, до компетенції яких належало регулювання цих питань, поєднаною з відсутністю конкретної владної інституції, яка би несла пряму відповідальність за порушені права в цій сфері. В Україні поруч з адміністративними проблемами, дещо схожими на російські, головними причинами невиконання судових рішень стали мораторій на продаж державних активів та активів енергетичних компаній, а також питання виплати та обсягів соціальної допомоги. Крім того, все це було безпосередньо пов'язано з фінансовими та політичними інтересами політиків.

Ще одна суттєва відмінність у підходах двох країн полягала в тому, що Росія протягом багатьох років співпрацювала з Комітетом міністрів Ради Європи намагаючись виправити наявні основні проблеми. Результатом цієї співпраці стало прийняття у період між 2005 та 2007 роками трьох важливих законів, спрямованих на усунення перешкод виконання судових рішень: дві реформи Бюджетного кодексу та Закон «Про виконавче провадження». Натомість Україна тільки інформувала (до речі, ця інформація не завжди відповідала дійсності) Комітет міністрів та Раду Європи про розробку різних національних планів і законопроектів, але насправді до червня 2012 року не прийняла жодного більш-менш важливого законодавчого акта для виправлення ситуації, що склалася з виконанням судових рішень.

Ще до рішення ЄСПЛ у справі Будрова (№ 2) у судовій, законодавчій та виконавчій гілках влади Росії відбулось предметне обговорення стану виконання рішень національних судів та шляхів покращення його ефективності [75], що, можливо, спростило та пришвидшило адекватну відповідь Російської Федерації на пілотне рішення Європейського суду та впровадження конкретного механізму правового захисту. В Україні, навпаки, після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах 2010 року до влади прийшла нова політична еліта, яка фактично скасувала всі попередні спроби та зусил-

ля з реформування системи виконання судових рішень.

Фінансовий стан обох держав також вплинув на проведення реформ. У меморандумі Комітету міністрів від 4 червня 2007 р. зазначалось, що влада Росії вважає, що питання невиконання судових рішень у країні лежить не в фінансовій площині, а в організаційній. При проведенні в 2011 році оцінки виконання пілотного рішення Комітет міністрів визнав, що Росія виділила необхідні бюджетні ресурси для забезпечення виплати компенсацій згідно з процедурою, встановленою Законом «Про компенсації». Водночас ефективність створеного в Росії механізму правового захисту може також привести до певних ускладнень. На думку Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ Назара Кульчицького принципово «росіяни не вирішили цю проблему, вони просто мають достатньо грошей, щоб виплатити компенсації всім, чиє право на виконання рішень у розумні строки було порушено». Він вважає, що російська схема «буде працювати протягом кількох років, але коли багато людей дізнаються про цей механізм, і коли вони побачать, що це ефективно, обсяг цих компенсацій буде набагато більше, ніж» фінансові можливості держави, що виділяються для цієї мети. Кульчицький наголосив, що з меншою кількістю вільних коштів, таке рішення не є можливим варіантом для України через брак необхідних коштів [76].

Дійсно, в Україні проблема невиконання судових рішень значним чином пов'язана з дефіцитом бюджету. Це, своєю чергою, означає, що щорічно значна частина соціальних пільг, встановлених українським законодавством, не виплачується за браком необхідних коштів, а влада в країні намагається легітимізувати своє право щорічно встановлювати та регулювати обсяги соціальних виплат залежно від надходжень до державного бюджету.

Нарешті, ще одним фактором, який вплинув на ставлення Росії до рішення у справі Будрова (№ 2) є політичний контекст відносин Російської Федерації з Європейським судом з прав людини. Якщо вжити у відповідь на пілотне рішення заходи можна вважати успішним прикладом взаємодії Росії та ЄСПЛ, є інша дуже чутлива сфера відносин цієї країни з Судом, де взаєморозуміння немає. Європейський суд виніс сотні рішень щодо Чечні і сусідніх республік Північного Кавказу про порушення статті 2 (право на життя), статті 3 (заборона катування) та статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції. Ці рішення залишаються частково невиконаними, оскільки, крім виплат компенсації заявникам [77], Росія не вживає системних заходів із виконання рішень у справах, пов'язаних із

Чечнею, що неодноразово викликало осуд з боку Європейського суду. Професор права з Утрехтського університету Антуан Буйзе пояснює: «М'яко кажучи, не секрет, що Росія не дуже задоволена рішеннями Суду по багатьом чеченським справам. Не дивно, що [для пілотного рішення] суд обрав менш чутливу сферу, щоб знайти системні проблеми» [78]. Адекватна, хоча і дещо запізнїла, відповідь на пілотне рішення, можливо, була своєрідним проявом політичної доброї волі Росії щодо Ради Європи в контексті фактичної відмови цієї країни співпрацювати з Європейським Судом по справах, пов'язаних із Чечнею та Північним Кавказом.

Наслідки для України та Конвенційної системи захисту прав людини

Відповіді України та Росії на пілотні рішення, а також проблема невиконання судових актів впливають як на майбутні внутрішні реформи цих країн, так і на європейську систему захисту прав людини. Невиконання Україною рішення у справі Іванова у належний термін свідчить про ключову слабкість процедури пілотних рішень: їхня імплементація повністю залежить від національних урядів. Україна стала першою країною, яка протягом довгого часу не реагувала на пілотне рішення ЄСПЛ, попри неодноразові нагадування з боку Комітету міністрів і Ради Європи. Крім того, сотні заявників, чії справи були заморожені на період, що надавався для виконання пілотного рішення, і не вирішені всередині країни, були фактично позбавлені можливості домогтися правосуддя більше двох років.

Незважаючи на такий стан речей, пілотне рішення підштовхнуло український уряд поставитися до проблеми невиконання судових рішень більш серйозно, ніж це було раніше. Наприклад, Назар Кульчицький наголосив важливість міжнародного тиску, аргументуючи, що механізм пілотного рішення є «єдиною можливістю», яка примушує «нашу владу до деяких змін». Європейський Суд вісім років тому вперше визнав, що невиконання судових рішень є серйозною проблемою в Україні, але тільки після пілотної постанови уряд, «нарешті, почав цікавитись [у Міністерства юстиції], у чому саме проблема» і що потрібно зробити, щоб «змінити ситуацію» [76]. Іванна Ільченко з Міністерства юстиції вважає, що пілотне рішення мало «неймовірний вплив»: у понад 2000 випадків уряд зобов'язаний нести відповідальність за виплату не тільки «суми, яка присуджена [судовим] рішенням, що не було виконано, але й суми штрафу з боку держави за порушення терміну виконання» [79]. Хоча це становить лише близько третини всіх справ цієї категорії, врегулювання українським урядом

понад 1000 нерозглянутих Європейським судом справ (тобто виплата заявникам не лише компенсації за рішенням суду, а й компенсації за затримку виконання такого рішення) є конкретним результатом.

Міністр юстиції України Олександр Лавринович поділяє думку своїх підлеглих. На конференції Ради Європи із запобігання порушень прав людини, що відбулася в Києві у вересні 2011 року, він високо оцінив процедуру пілотного рішення як механізму, який ефективно допомагає запобігання порушень прав людини, тому що він «ідентифікує проблеми і надає високопрофесійні рекомендації про те, як вирішити зазначені проблеми» [80]. Хоча такі заяви і не знімають з України відповідальність за неналежне виконання пілотного рішення у справі Іванова, вони підкреслюють рівень уваги, яку це рішення отримало серед урядових фахівців-правників.

Відповідь Росії та України на пілотні рішення також має значення для позиціонування Європейського суду як гаранта захисту прав людини, особливо в країнах, з яких до Суду надходить найбільша кількість скарг. Це особливо актуально в умовах тривалої дискусії про майбутнє Європейського суду. Три конференції на рівні міністрів юстиції, проведені за останні кілька років в Інтерлакені в 2010 р., Ізмірі в 2011 р. та Брайтоні в 2012 р., зосередили свою увагу на перевантаженні Європейського суду великою кількістю нерозглянутих справ та на пошуку дієвих способів зменшення навантаження і підвищення ефективності діяльності Суду. Так, Брайтонська декларація містить кілька пропозицій щодо зменшення поточного та майбутнього навантаження ЄСПЛ та закликає Комітет міністрів «забезпечити, щоб держави-учасники швидко та ефективно імплементували пілотні рішення», а держави – виконували свої зобов'язання за Конвенцією [81].

Зменшення обсягу роботи Суду є очевидним та необхідним кроком на шляху підвищення його ефективності та функціональності, однак цього не можна досягнути за рахунок порушення прав окремих людей. Справи Іванова і Бурдова свідчать про необхідність продовження розгляду Судом повторюваних порушень статті 6 і, як і раніше, пошуку креативних шляхів вирішення системних проблем із застосуванням процедури пілотних справ. Хоча механізм пілотного рішення поки не спрацював в Україні у повному обсязі, але він мав більший вплив, ніж будь-які інші зусилля подолати проблему невиконання судових рішень з моменту вступу України до Ради Європи, про що свідчить урегулювання всередині країни значної кількості справ цієї категорії. Хоча ці справи дуже схожі одна на одну і відбирають у Суду багато часу для їх розгляду,

ЄСПЛ є останньою надією та останньою інстанцією для багатьох українців, які звертаються в пошуках захисту до національних судових органів тільки для того, щоб після виграшу справи потрапити в ситуацію, коли такі судові рішення з певних причин виконати неможливо. У Страсбурзі на відкритті 2012 судового року Томас Хаммарберг, колишній Комісар з прав людини Ради Європи, у своєму виступі наголосив: «проблема полягає не в тому, що люди скаржаться, а в тому, що багато з них мають для цього підстави» [82]. Невиконання законних судових рішень безпосередньо впливає на якість життя людей і стан верховенства права, а поширеність цієї проблеми в суспільстві перетворюється на серйозний недолік забезпечення дотримання прав людини, який не можна залишити без уваги.

Враховуючи важливість питання, Раді Європи варто зробити висновки з українського прикладу і більш активно вживати відповідні заходи для посилення тиску на національні уряди, що нехтують своїми міжнародними зобов'язаннями. У розпорядженні Ради Європи ціла низка таких заходів, у тому числі застосування санкцій щодо країни-порушника або навіть призупинення членства такої держави в цій організації. Обговорюючи майбутнє Ради Європи, Європейського суду та механізму міжнародного захисту прав людини, слід враховувати, що європейські правозахисні інституції мають не тільки займатися моніторингом правопорушень або обмежуватись судовими рішеннями на користь потерпілих, а й активно примушувати країну-порушницю виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Список літератури

1. Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової під час представлення Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні у Верховній Раді України, 7 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1365:-7-2012-&catid=221:2012&Itemid=222. – Назва з екрана.
2. Meleshevich Andrey, Khvorostyankina Anna. Ukraine // The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms in Central and Eastern Europe / ed. by Leonard Hammer and Frank Emmert. – The Hague : Eleven International Publishing, 2012.
3. European Court of Human Rights // Sunday Times v. United Kingdom, Judgment of 26 April 1979, para. 55.
4. “States with major structural/systemic problems before the European Court of Human Rights : statistics,” Parliamentary Assembly Committee on Legal Affairs and Human Rights, Council of Europe, 18 April 2011.
5. “Non-enforcement of domestic judicial decisions in Ukraine : general measures to comply with the European Court’s judgments”, Memorandum prepared by the Department for the Execution of the judgments of the European Court (Application of Article 46 of the ECHR). – Режим доступу: [CM/Inf/DH\(2007\)30 revised 13 June 2007, Council of Europe, Committee of Ministers, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1150185&Site=CM](http://cm/Inf/DH(2007)30_revised_13_June_2007_Council_of_Europe_Committee_of_Ministers_https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1150185&Site=CM). – Назва з екрана.
6. Указ Президента України № 587/2006 від 27.06.2006 р. «Про Національний план дій із забезпечення належного виконання рішень судів». – Режим доступу: [ZAKON1.rada.gov.ua/laws/show/587/2006](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/587/2006). – Назва з екрана.
7. Interim Resolution CM/ResDH(2008)1 “Execution of the judgements of the European Court of Human Rights in 232 cases against Ukraine relative to the failure or serious delay in abiding by final domestic judicial decisions delivered against the state and its entities as well as the absence of an effective remedy”, Committee of Ministers, 6 March 2008.
8. Interim Resolution CM/ResDH (2009)1591 “Execution of the judgments of the European Court of Human Rights in 324 cases against Ukraine concerning the failure or serious delay in abiding by final domestic courts’ decisions delivered against the state and its entities as well as the absence of an effective remedy”, Committee of Ministers, 3 December 2009.
9. Див., наприклад, матеріали Інтерлакенської (2010), Ізмірської (2011) та Брайтонівської (2012) конференцій щодо майбутнього Європейського суду з прав людини. За результатами роботи кожної з цих конференцій, в яких брали участь представники всіх держав-членів Ради Європи, були прийняті відповідні декларації, тексти яких знаходяться на офіційній Інтернет сторінці ЄСПЛ. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/The+Court/Reform+of+the+Court/Conferences/>. – Назва з екрана.
10. Françoise Tulkens, Vice-President of the European Court of Human Rights, Speech at the Seminar “How can we ensure greater involvement of national courts in the Convention system?”, 27 January 2012, Council of Europe, 2012. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/4E9368B0-A5C9-49CB-A446-DE161D5A0F75/0/DIALOGUE_2012_EN.pdf#page=6. – Назва з екрана.
11. The Pilot-Judgment Procedure, Information Note Issued by the Registrar, European Court of Human Rights, 2. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DF4E8456-77B3-4E67-8944-B908143A7E2C/0/Information_Note_on_the_PJP_for_Website.pdf – Назва з екрана.
12. Ibid, 1.
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року, пп. 55, 84, 85. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/0/19612. – Назва з екрана.
14. Там само, п. 65.
15. Там само, п. 66.
16. Там само, п. 81.
17. Там само, резолютивна частина, п. 5.
18. Interim Resolution CM/ResDH(2010) 222, “Execution of the pilot judgment of the European Court of Human Rights in the case Yuriy Nikolayevich Ivanov against Ukraine and of 386 cases against Ukraine concerning the failure or serious delay in abiding by final domestic courts,” Committee of Ministers, 30 November 2010.
19. Christos Pourgourides. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights, Doc. 12455, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 9 November 2010. – Режим доступу: <https://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Working-Docs/Doc10/EDOC12455.htm>. – Назва з екрана.
20. DH-DD (2011)54, Communication from the Registry of the European Court concerning the pilot judgment delivered in the case of Yuriy Nikolayevich Ivanov against Ukraine, Secretariat of the Committee of Ministers, 26 January 2011. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1805662&SecMode=1&DocId=1690454&Usage=2>. – Назва з екрана.

21. DH-DD (2011)433E, Communication from Ukraine in the case of Yuriy Nikolayevich Ivanov and the Zhovner group of cases against Ukraine, 6 June 2011. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=DH-DD%282011%29433&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>. – Назва з екрана.
22. Див. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&f3511=39454.
23. Там само.
24. Див. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&f3511=41092.
25. DH-DD (2011)757, Communication from the Registry of the European Court concerning the judgment delivered in the case of Yuriy Nikolayevich Ivanov against Ukraine, Secretariat of the Committee of Ministers, 27 September, 2011. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1979092&SecMode=1&DocId=1791440&Usage=2>. – Назва з екрана.
26. Communication from Ukraine concerning the cases of Yuriy Nikolayevich Ivanov against Ukraine and Kharchenko against Ukraine, 12.09.2011. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1921294&SecMode=1&DocId=1780996&Usage=2>. – Назва з екрана.
27. Committee of Ministers, Decision CM/Del/Dec(2011)1128/24, adopted on 6 December 2011. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1880805&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>. – Назва з екрана.
28. “Court decides to resume examination of applications concerning non-enforcement of domestic decisions in Ukraine”, Press Release, ECHR 086 (2012), February 29, 2012.
29. Там само.
30. Committee of Ministers, Decision CM/Del/Dec(2012)1136/24, adopted on 6 March 2012. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1916649&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>. – Назва з екрана.
31. Закон України від 5 червня 2012 р. № 4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-vi>. – Назва з екрана.
32. Leach Philip, Hardman Helen, Stevenson Svetlana, and Blitz Brad. Responding to Systemic Human Rights Violations: An Analysis of ‘Pilot Judgments’ of the European Court of Human Rights and Their Impact at National Level, Cambridge, UK: Intersentia, 2010, 178.
33. Ibid, 177.
34. Gerards Janneke, “The Pilot Judgment Procedure Before the European Court of Human Rights as an Instrument for Dialogue,” in M. Claes and P. Popelier, eds., *Constitutional Conversations*, Intersentia (Antwerp: 2012), 9.
35. Ibid, 10.
36. Ibid, 16.
37. Françoise Tulkens, “A Typology of the Pilot-Judgment Procedure”, *Crossroads: the Macedonian Foreign Policy Journal* 2:3 (May–November 2010), 131. Judge Tulkens, the ECtHR judge from Belgium and current Vice-President of the Court, specifically cites the *Olaru v. Moldova* case as an example of a pilot judgment that compelled national authorities to act.
38. Christos Pourgourides, “Ensuring an adequate normative framework and implementation of Strasbourg Court judgments: the parliamentary dimension”, Council of Europe H/Inf (2011) 9, Proceedings/Actes, Conference on the Prevention of Human Rights Violations, Council of Europe, 20–21 September 2011, 48. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/publications/others/Kyiv%20Proceedings.pdf>. – Назва з екрана.
39. Genevieve Mayer, “Preventing repetitions of Human Rights violations : General measures for the execution of the European Court of Human Rights Judgments under Article 46”, Council of Europe H/Inf (2011), 33.
40. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Україні «Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, 2010 р. – Режим доступу: http://ombudsman.kiev.ua/dopovid_6/Dop6_Zmist.htm. – Назва з екрана.
41. Див. Рішення Конституційного Суду України у справі про мораторій на примусову реалізацію майна від 10.06.2003 р. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-03 – Назва з екрана.
42. Добрянська Н. Л., Мелешевич А. А. Верховенство права та судова практика Європейського суду з прав людини стосовно України із забезпечення виконання судових рішень // Наукові записки НАУКМА. – Юридичні науки. – 2008. – № 77. – С. 41.
43. Закон України № 606-XIV «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606-14. – Назва з екрана.
44. Закон України № 2711-IV «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» в редакції від 7 серпня 2011 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2711-15. – Назва з екрана.
45. Інтерв’ю з Назаром Кульчицьким, Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини, Київ, лютий 2012 р.
46. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Україні «Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні», 2010 р. – Режим доступу: http://ombudsman.kiev.ua/dopovid_6/Dop6_Zmist.htm. – Назва з екрана.
47. Див. Закон України № 791a-XII, «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/laws/show/791a-12. – Назва з екрана.
48. Див., наприклад, Михайленки та інші проти України, Деркач та Палек проти України, Гапоненко проти України, Іщенко та інші проти України, Шаренко проти України.
49. Щербатюк, Максим, Яворський, Володимир, УГСПЛ дослідила Закон «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду». Висновки невігнішні, 28.04.2011, Української Гельсінкської спілки з прав людини. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1304054782>. – Назва з екрана.
50. Див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Шмалько проти України» від 29 червня 2004 року. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/0/19612. – Назва з екрана.
51. Щербатюк, Максим, Яворський, Володимир, УГСПЛ дослідила Закон «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду». Висновки невігнішні, 28.04.2011, Української Гельсінкської спілки з прав людини. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1304670176>. – Назва з екрана.
52. Інтерв’ю з Назаром Кульчицьким, Київ, лютий 2012 р.
53. Закон України № 4282-VI «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 22.12.2011 р. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17. – Назва з екрана.
54. Див. Рішення Конституційного Суду України від 26.12.2011 р. у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік».
55. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень стат-

- ті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.
55. Речицький В. Конституційний процес в Україні : 2011 – початок 2012 року. Поточні тенденції та узагальнення // Права людини в Україні – 2011. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Ю. Захарова / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2012.
56. Інтерв'ю з Назаром Кульчицьким, Київ, лютий 2012 р.
57. Щербатюк Максим, Яворський Володимир. УГСПЛ дослідила Закон «Про гарантії держави щодо виконання рішень суду». Висновки невтішні, 28.04.2011, Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1304670176>. – Назва з екрана.
58. Інтерв'ю з Володимиром Яворським, Харків, лютий 2012 р.
59. Законопроект № 9127 «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41092. – Назва з екрана.
60. Interim Resolution CM/ResDH(2011)184 “Execution of the pilot judgment of the European Court of Human Rights Yuriy Nikolaevich Ivanov against Ukraine and of 386 cases against Ukraine concerning the failure or serious delay in abiding by the final domestic court’s decisions delivered against the state and its entities as well as the absence of an effective remedy,” Committee of Ministers, adopted on 14 September 2011. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Documents/IntRes2011_en.pdf. – Назва з екрана.
61. Закон України №4901-VI «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-vi>. – Назва з екрана.
62. Десята сесія Верховної Ради України шостого скликання (лютий–липень 2012 р.), Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України, засідання 43 (вечірне), 5 червня 2012 р., 16.00 година. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/05061210_43.htm. – Назва з екрана.
63. Communication on the activities of the Committee of Ministers CM/AS(2012)5 25 June 2012, Report by the Chair of the Committee of Ministers to the Parliamentary Assembly (May – June 2012), “Human rights, European Convention on Human Rights, 12”. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jspx?id=1955681&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>. – Назва з екрана.
64. Рішення ЄСПЛ у справі «Бурдов проти Росії» від 15 січня 2009 року, п. 9.
65. Committee of Ministers Resolution ResDH(2004)85, Concerning the judgment of the European Court of Human Rights of 7 May 2002 (final on 4 September 2002) in the case of Burdov against the Russian Federation, adopted on 22 December 2004. – Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=806725&Site=COE#P1347_130426. – Назва з екрана.
66. Committee of Ministers, Ministers’ Deputies Information Documents CM/Inf/DH(2006)19 rev3, Non-enforcement of domestic judicial decisions in Russia: general measures to comply with the European Court’s judgments, Memorandum prepared by the Department for the execution of the European Court’s judgments (Application of Article 46 of the ECHR), 4 June 2007; Part I-14. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Inf/DH%282006%2919&Language=la nEnglish&Ver=rev3>. – Назва з екрана.
67. Committee of Ministers Interim Resolution CM/ResDH(2009)43, Execution of the judgements of the European Court of Human Rights in 145 cases against the Russian Federation relative to the failure or serious delay in abiding by final domestic judicial decisions delivered against the state and its entities as well as the absence of an effective remedy, adopted on 19 March 2009; <http://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1423205&Site=DC>; Закон Российской Федерации № 229-ФЗ от 02.10.2007 р. «Об исполнительном производстве».
68. Philip Leach, Helen Hardman, and Svetlana Stephenson, “Can the European Court’s Pilot Judgment Procedure Help Resolve Systemic Human Rights Violations? Burdov and the Failure to Implement Domestic Court Decisions in Russia” // Human Rights Law Review. – 2010. – Vol. 10:2. – P. 349.
69. Committee of Ministers Interim Resolution CM/ResDH(2009)43.
70. Committee of Ministers, Ministers Deputies’ Information Documents CM/Inf/DH(2006)19 rev3.
71. Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации в 2007 году. – Режим доступу: <http://old.ombudsmanrf.org/doc/ezdoc/07.shtml>. – Назва з екрана. Дивись також: «Бурдов проти Росії», № 2, п. 25.
72. «Бурдов проти Росії», № 2, п. 36.
72. «Бурдов проти Росії», № 2, п. 6, 7.
73. Committee of Ministers Interim Resolution CM/ResDH(2011)293, Execution of the judgment of the European Court of Human Rights Burdov No. 2 against the Russian Federation regarding failure or serious delay in abiding by final domestic judicial decisions delivered against the state and its entities as well as the absence of an effective remedy, adopted 2 December 2011.
74. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights, “We can now see light at the end of the tunnel”, says Christos Pourgourides, at the end of his visit to Russia”, News de la Semaine, 10 February 2010. – Режим доступу: http://assembly.coe.int/ASP/NewsManager/EMB_NewsManagerView.asp?ID=5269. – Назва з екрана.
75. Див.: Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации в 2007 году. – Режим доступу: <http://old.ombudsmanrf.org/doc/ezdoc/07.shtml>. – Назва з екрана.
76. Персональне інтерв'ю з Назаром Кульчицьким.
77. Див: Семен Чарний. «Россия исправно выплачивает жителям Северного Кавказа компенсации по решениям Евросуда, сообщают правозащитники», Кавказский узел. – Режим доступу: www.kavkaz-uzel.ru/articles/187820/. – Назва з екрана.
78. Antoine Buyse. “Pilot Judgment on Russian Non-enforcement”, ECHR blog. – Режим доступу: <http://echrblog.blogspot.com/2009/01/pilot-judgment-on-russian-non.html>. – Назва з екрана.
79. Інтерв'ю з Іванною Ільченко, Київ, лютий, 2012 р.
80. Oleksandr Lavgunovych. Opening Address, Council of Europe H/Inf (2011) 9, Proceedings/Actes, Conference on the Prevention of Human Rights Violations, Council of Europe, 20-21 September 2011, 10. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dghl/publications/others/Kyiv%20Proceedings.pdf>. – Назва з екрана.
81. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, Brighton Declaration, 19–20 April 2012, para. 27. – Режим доступу: <http://www.coe.int/en/20120419-brighton-declaration/>. – Назва з екрана.
82. Thomas Hammarberg. The Court of Human Rights versus the “court of public opinion” Remarks, 27 January 2012, Dialogue between judges, European Court of Human Rights, Council of Europe, 2012, Strasbourg: European Court of Human Rights, 2012, p.35/ – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdfonlyres/4E9368B0-A5C9-49CB-A446-DE161D5A0F75/0/DIALOGUE_2012_EN.pdf. – Назва з екрана.

A. Meleshevych, C. Forstein

COMPARATIVE ANALYSIS OF PILOT JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING UKRAINE AND RUSSIA

This article looks at systemic non-enforcement of court decisions both at domestic and international levels in Ukraine and Russia. It first examines Ukraine's history of non-enforcement with the European Court of Human Rights and the response to the Ivanov v. Ukraine pilot judgment. It analyses the factors that are responsible for systemic non-enforcement in Ukraine and for preventing domestic reform. It then turns to Russia and explores the European Court's pilot judgment in the case Burdov v. Russia (no. 2), the Russian response, and implementation of the subsequent reforms. Lastly, the article examines the significance and implications of these cases for the efficacy of the European human rights system.

Keywords: European Court of Human Rights, the rule of law, systemic non-enforcement of court decisions, pilot judgment, Ivanov v. Ukraine, Burdov v. Russia (no. 2), Law of Ukraine № 4901-VI "On guarantees of the state concerning the enforcement of court decisions".

Матеріал надійшов 28.08.2012

УДК 340.134 (477)

Матвеева Ю. І.

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

У статті проаналізовано деякі ключові рішення Європейського суду з прав людини в аспекті ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме що стосуються проблем невиконання судових рішень. Зокрема невиконання судових рішень розглянуто як порушення принципу правової визначеності – однієї зі складових верховенства права.

Ключові слова: принцип правової визначеності, визначеність закону, невиконання судових рішень.

Проблеми невиконання судових рішень дедалі частіше й гучніше обговорюються в Україні.

Однією зі справ, у якій Європейський суд з прав людини вирішував питання щодо розумності строків виконання судового рішення, є справа «Імобільяре Саффі» проти Італії». У цій справі Суд наголосив, що право на звернення до суду було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судові рішення залишалося невиконаним на шкоду одній зі сторін. Важко уявити ситуацію, щоби пункт 1 статті 6 докладно описував процедурні гарантії, що надаються сторонам цивільного судового процесу – у провадженні, що є справедливим, відкритим і оперативним, – і не передбачав при цьому гарантій виконання судо-

вих рішень; тлумачення статті 6 як такої, що стосується винятково права на звернення до суду і проведення судового розгляду, могло б призвести до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, що його Договірні Сторони зобов'язалися дотримуватися, коли вони ратифікували Конвенцію. Отже, виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатись як невід'ємна частина «судового процесу» для цілей статті 6.

Відповідно до п. 66 рішення у справі «Імобільяре Саффі» проти Італії» право на звернення до суду, гарантоване статтею 6, також передбачає практичне виконання остаточних, обов'язкових для виконання судових рішень, які в державах, що поважають принцип верховенства права, не можуть залишатися невиконаними на